

УДК 378.011.31:37.015.3

Л. Ю. Семенюк-Іванюк,
аспірант

(Рівненський державний гуманітарний університет)

**РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ
ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

У технології професійної підготовки студентів виокремлено проблему формування синтетичного типу мислення вчителя (інваріантів педагогічного мислення) як умови забезпечення в майбутньому ефективної педагогічної діяльності і розвитку мислительної сфери учнів початкової школи.

Розглядаються варіативний та корекційний характер синтетичного мислення.

Сьогодні необхідно наголосити, що процес навчання в педагогічному коледжі передбачає не тільки оволодіння спеціальними знаннями, вміннями та навичками, але і формування на цій основі певних здібностей як необхідної умови для подальшого професійного саморозвитку. Питання професійної підготовки майбутнього вчителя стає особливо актуальним саме зараз, коли в суспільстві виникла потреба в особистості педагога, здатного до постійного духовного самовдосконалення, самореалізації та активної педагогічної діяльності.

Концентрація уваги на професійній підготовці вчителя, початкової школи зокрема, спричинена пошуком інтенсивних шляхів організації навчально-виховного процесу, виховання майбутніх поколінь. Але ці пошуки найчастіше хаотичні, розосереджені, нецілеспрямовані. І, напевно, в цьому контексті необхідно пам'ятати вислів А. Ейнштейна, що сьогодні є вже афоризмом: "Щоб вижити, нам необхідний інший спосіб мислення".

В умовах розвитку сучасного цивілізаційного простору, коли нагальною є потреба спільного розвитку та інтегрування систем на міжнародному рівні, на рівні світової культури, складником якої є і наука, в тому числі й педагогічна, значна увага зосереджується на розширенні горизонтів діяльності людини, на багатопрофільній професійній підготовці у відповідності із її схильностями й потребами. Це вимагає багатогранних знань, умінь та навичок, а також актуалізується увага на синтетичній мислительній діяльності майбутнього професіонала. У час, коли технічний розвиток, хоча і є показником прогресу в суспільстві, все ж таки усуває потребу в здійсненні видів діяльності, що розвивають синтетичне мислення молодшої людини.

У контексті професійної підготовки майбутнього вчителя, необхідно формувати синтетичну цілісність: методологічний, теоретичний, технологічний та організаційно-методичний рівні його підготовки.

Питання формування певних типів мислення досліджували багато видатних науковців. Так, В. В. Давидов, О. К. Дусавицький, Д. Б. Ельконін, І. Я. Лернер пропонують формувати теоретичне мислення; Д. Б. Богоявленська, Б. І. Коротяєв, П. Ф. Кравчук, І. Я. Лернер, О. Н. Лук, В. О. Моляко, Я. А. Пономарьов, А. Т. Шумілін та ін. наголошують на необхідності формувати творче мислення; А. М. Алексюк, В. Р. Ільченко, Б. І. Коротяєв, І. К. Матюша, В. Г. Разумовський та ін. вважають, що молодь повинна опанувати сучасну теорію пізнання, на основі якої формується науковий, інтегративний стиль мислення. Дослідники виокремлюють також важливість алгоритмічного, глобального, інформаційного, процедурного, системного, технологічного, технічного, економічного та інших типів мислення. В Україні концепцію формування культури мислення розробляють М. І. Меєрович, Л. І. Шрагина [2] та інші. Розглядаючи цю концепцію в контексті технології формування в майбутніх учителів педагогічного мислення необхідно виокремити, що їх методика заснована на застосуванні принципів ТРВЗ (теорії розв'язання винахідницьких задач) в педагогіці. В основі методики – підхід до процесу мислення як до технологічного процесу щодо виконання певних операцій, які використовуються при розв'язанні складної проблеми. А метою навчання є формування культури мислення як результату цілеспрямованого впливу на процес виконання суб'єктом мислительних операцій для отримання найбільш ефективних рішень проблемних ситуацій, на що спрямовано, на їх думку, і розвиток критичного мислення.

Нинішній сучасний загальноосвітній навчально-виховний заклад будь-якого ступеня, наголошує В. А. Семиченко, як ніколи, вимагає від учителя бути спроможним до змін, до використання гнучких педагогічних технологій, постійного пошуку нових форм, неперервної роботи над собою, тощо.

Криза, яку сьогодні переживає вітчизняна система освіти, викликана суперечностями між вимогами суспільства забезпечити єдиний, досить високий рівень освіти та варіативністю розвитку особистості в галузі її обдарованості, здібностей, інтересів, нахилів; невідповідністю досягнень науки і техніки рівню підготовки учнів до праці, життя, продовження освіти; неузгодженістю між значенням освіти у прогресі людства і обмеженими коштами, які держава виділяє на неї. Похідними від цих суперечностей є інформаційні, педагогічні, психологічні, технологічні, організаційні та інші проблеми. На їх вістрі виникла необхідність в альтернативній освіті. У такому контексті

загострюється й проблема професійної підготовки майбутніх учителів у закладах різних рівнів акредитації і в напрямку реалізації завдань інтеграції у світовому освітньому просторі.

Ключовим компонентом у напрямку вдосконалення освітніх процесів, професійної підготовки майбутнього вчителя в сьогоднішніх реаліях є розвиток мислення, а в цьому контексті мислення педагогічного. Саме розгляд розвитку педагогічного мислення як компоненту технології професійної підготовки майбутнього вчителя і є метою представленої статті.

Педагогічне мислення насамперед визначається характером педагогічної діяльності. За своєю природою вона є творчою, а тому, подібно до інших соціальних явищ, не піддається алгоритмізації, стандартизації, суворому логічному аналізу в такій мірі, як природниче чи технологічне. Тут значно більше спостерігається нестандартних, незвичайних і неповторних ситуацій з поліваріантністю розв'язків, непередбачених умов і чинників, причин і наслідків, що потребують всебічного осмислення й оригінального розв'язання. В. Ф. Шморгун наголошує, що через це, на відміну від технологічних процесів, не завжди вдається успішно тиражувати навіть перетворений педагогічний досвід тому, що його застосування не дає очікуваних результатів без творчого підходу, без урахування багатьох чинників і умов.

Зразком сучасної технології вивчення діалектичного мислення, напрямку пошуку і вдосконалення типів та інваріантів мислення, є також робота О. Г. Войтова. Мислення він називає найважливішим фактором суспільного розвитку. "Мислення – це строго детерміновані, операціональні, алгоритмізовані, формалізовані (а іноді символічні) операції з ідеями" [3: 6].

У такому багатогранному аспекті типів та інваріантів мислення відбувається прояв багатогранності і самої природи особистості. Відомо, що лише справжня особистість здатна виховати особистість, а мисляча людина – мислячу. Саме тому постає необхідність у розвитку мислительної сфери майбутнього вчителя. А оскільки молодший шкільний вік, характеризується тим, що під час навчання в дитей закладаються основи для подальшого розвитку, то мислительна сфера вчителя початкової школи потребує вдосконалення і підготовки. Коли в процесі навчання відбувається становлення і розвиток в учня образу світу, вчитель виступає в ролі медіатора, що прилучає учнів до світу культури. У такий спосіб навчання виступає як спільна діяльність учителя й учнів, у процесі якої вони будують мислеобраз оточуючого світу, що в повній мірі залежить від особистості вчителя. Найбільш адекватною формою конструювання образу світу є організація різних форм спільної мислительної діяльності вчителя й учнів, яку він може забезпечити, володіючи, на нашу думку, саме синтетичним типом професійного педагогічного мислення, що, в свою чергу, включає в себе і технологічне мислення і побудову технології розвитку професійного мислення в цілому.

У цьому напрямку важливо в повній мірі використати весь внутрішній потенціал для оновлення процесу навчання і виховання, комплексне використання усіх позитивів сучасних технологій навчання. Основне завдання усіх гнучких інноваційних технологій – це найбільш оптимально наблизити процес вивчення кожної дисципліни, по-справжньому, до індивідуалізації і при цьому, щоб він носив творчий характер.

"Історичний досвід переконує, що метою освіти є людина, її внутрішній світ, її здоров'я – фізичне, моральне, інтелектуальне, естетичне. Виховувати людину в людині, пробуджувати й культивувати в ній силу людського духу і буття – ось цінності, які повинні бути в центрі уваги теорії і практики освіти. Отже, основний ціннісний орієнтир у діяльності вищого навчального закладу – особистість студента, його людський потенціал – духовно-моральний, інтелектуально-творчий, фізичний, естетичний" [4: 113].

І досягнути ефективних результатів у цьому напрямку допоможе звернення уваги на розвиток професійного, педагогічного, синтетичного типу мислення, а особливо в умовах навчання у вищих закладах І-ІІ рівнів акредитації – коледжах.

У сучасній американській педагогіці існує спеціальний термін "ефективні вчителі", яким властива унікальна комбінація особистісних якостей та стійких тенденцій реагування, що виступають як суб'єктивні передумови професіоналізму в педагогічній діяльності. Так А. Комбас виділив деякі особливості сприймання "хорошим" учителем оточуючих людей. Для такого вчителя внутрішній, психологічний бік справи є важливішим за зовнішній; спочатку він намагається зрозуміти точку зору іншої людини, а потім уже діяти на основі цього розуміння; люди та їх реакції для нього більш значимі, ніж речі та формальні ситуації; він довіряє людям та вважає їх спроможними вирішувати свої життєві проблеми, очікує від них прояву дружелюбності, а не ворожості; людина для нього – завжди особистість, яка має власну гідність. У цілому він сприймає людей та їх поведінку виходячи із загальної позитивної установки [5: 91].

Послугуючись таким підходом, цілі, що постають перед педагогічними коледжами, як ланкою, спрямованою на підготовку майбутніх учителів за новими технологіями із дотриманням сучасних вимог, не зводяться лише до посилення самостійності студентів та стимулювання їх професійного та особистісного самовизначення, творчості, але й передбачають підвищення відповідальності за результати навчання, підготовку до педагогічної діяльності, що, на нашу думку, базується на основах формування синтетичного типу мислення. Більш дієвим, фундаментальнішим цей процес може стати

із введенням у навчальний процес ряду дисциплін, факультативів та спецкурсів, наприклад, логіка, професійна герменевтика, школа мислення тощо.

М. Б. Євтух наголошує, що практика свідчить, що в системі педагогічної підготовки превалюють інформаційно-репродуктивні методи, а зміст педагогічних дисциплін слабо зорієнтований на структуру та характер педагогічної діяльності, відсутнє цілеспрямоване навчання майбутнього вчителя педагогічним технологіям.

Учитель майбутнього – вчитель-філософ. Він глибоко осмислює світ, у якому живе. На нашу думку, кожен педагог повинен концептуально усвідомити свій предмет. Без цього він не зможе працювати.

Згідно ж із стародавньою індійською релігійно-філософською думкою, Людина є вписаною в загальну схему розвитку Світу, причому будь-яке її діяння повинно бути співвідносним із магістральною лінією духовного розвитку всього Світу. Звідси випливає спроможність людини і мислити прогностично, і уявно проектувати як життєві, так і в галузі професійної діяльності цілі, що забезпечують реалізацію прогнозованого результату на ідеальній основі. Як відомо, на цій основі ґрунтується педагогічна технологія.

Прогностична функція мислення є ключовою і системоорганізуючою, при цьому природовідповідною особливістю діяльності мозку людини. У моделі формування мислення майбутнього вчителя початкової школи, в якій ключовими виступають компоненти структури за Ж. Піаже, (метою формування в майбутніх педагогів професійної спрямованості мислення і здатності до педагогічного прогнозування на рівні технічної методології) покликане практичне мислення. З метою його розвитку і формування, як компонента синтетичного типу мислення, в процесі навчання можна запропонувати студентам алгоритм, використання якого доступний при вивченні будь-якої дисципліни професійного спрямування. Такий алгоритм складається із шести етапів.

На першому етапі студентам пропонується обрати для характеристики педагогічної проблеми поняття з поданого переліку: мета навчання, цілі виховання фактори розвитку особистості, спадковість, середовище, індивідуальність, зона найближчого розвитку інтеріоризація, педагогічні стандарти, професійні якості вчителя, принцип свідомості й активності в навчанні, інші принципи навчання та виховання, методи виховання, методи паралельної дії, паралельні дії, перспективні лінії, вибух, педагогічна техніка, педагогічна технологія, педагогічна майстерність, форми виховної роботи, опорний сигнал, коментоване управління, заглиблення, проблемний урок, дедуктивні методи навчання аналіз синтез, класифікація, діагностика, прогнозування, форми навчання, спілкування, стилі педагогічного спілкування, агресія, сором, сором'язливість, педагогічний обов'язок, конфлікт, несправжній авторитет, батьки, помилки виховання, педагогічна занедбаність, реакції діалогічного спілкування, прийоми опосередкованого впливу, "бережлива" педагогіка, педагогіка співробітництва та інші.

Другий етап, передбачає розгляд виокремлено проблеми в межах основних типів суперечностей:

- суперечність у системі ієрархії цілей між основною метою виховання та особистими цілями вчителя й учнів, завданнями конкретно-методичними; суперечність між рівнем теоретичної підготовки вчителя і практичними вміннями;
- суперечність між завданнями виховання (навчання) та використовуваними формами роботи або системою методів та способів;
- суперечність між особистими цілями учня і завданнями колективної діяльності; суперечність між можливостями учня в "зоні дії" та завданнями уроку;
- суперечність між загальноосвітніми стандартами і завданнями розвитку творчої особистості;
- суперечність між рівнем потреб учнів і можливими формами їх задоволення;
- суперечності, викликані нерівномірністю фізичного і психічного розвитку учнів;
- суперечність між авторитетним стилем спілкування дорослого і дитячим негативізмом;
- суперечність між усвідомленням вихователем своєї місії і особистим станом, який спричиняє пасивність, лінощі, байдужості та інші.

Саме суперечність розглядаємо як ситуацію, в якій спроба покращити одну характеристику задачі веде до погіршення іншої. Для вирішення протиріччя треба застосовувати "нестандартний, творчий підхід".

Третій етап пропонує студентам, майбутнім учителям, назвати основну суперечність поставленої задачі в формі гіперболізованого опису ситуації, коли загострюються всі можливі конфліктні зони.

Четвертий етап вимагає практичної демонстрації вирішення суперечності, зазначаючи зміни в особистих сферах учителя та алгоритм дій, виражений мовою педагогічних понять.

П'ятий – пропонує навести приклад задачі, побудованої на подібній суперечності, що вирішується за аналогією.

І шостий, заключний, з метою активізації мислительної діяльності, пропонує здійснити спробу запропонувати нестандартну гіпотезу – "фактичне" вирішення проблеми.

Як на наш погляд, ці етапи передбачають реалізацію зовнішніх цілей у процесі підготовки вчителя – **соціальних** на основі розвитку внутрішньої природи, та **індивідуальної** програми діяльності студента, прогнозуючи в такий спосіб **технологічний каркас** педагога як **ерудованого методолога** (оволодіння фундаментальним науковим знанням), **компетентного теоретика** (розуміння та моделювання педагогічних концепцій на чіткій методолого-теоретичній основі) і **технолога**, як організатора педагогічної діяльності, що ґрунтується на програмуванні цілей та засобів реалізації, що їх забезпечує розвиток та виховання студента, майбутнього педагога, його педагогічної майстерності та творчості. Забезпечити такий рівень, звичайно, може глибоке вивчення студентом дисциплін філософсько-природничого та соціально-педагогічного циклу. Це сприятиме баченню ним кожної педагогічної проблеми на **антропологічній основі**, що ми виокремлюємо як **провідний методологічний підхід**, оскільки він синтезує знання **людиназнавчого характеру** і спроможний забезпечити певний рівень сформованості педагогічного мислення – **синтетичного**; вивчення експериментальної педагогіки, що ґрунтується на загальних методах експериментальних досліджень і, синтезуючись із проективною педагогікою, забезпечить педагога вміннями і навичками ставити завдання, діагностувати, експериментувати, обґрунтовувати, узагальнювати і на цій основі моделювати навчально-виховний процес як педагогічну систему, враховуючи при цьому різні варіанти інтегрування систем та їх окремих компонентів, синтезувати методологічні, теоретично-методичні та технологічні знання.

Тобто така побудова технології формування педагогічного мислення в майбутніх учителів сприятиме створенню умов удосконалення професійної підготовки на конструктивній основі. А оскільки конструктивна діяльність спрямована на створення, розробку **проекту** педагогічної системи – **аспект педагогічної технології**, то ми пропонуємо розглядати його як важливий чинник **системотворення**. Процесуальна педагогічна діяльність перебуває у взаємозв'язку із конструктивною. У контексті реалізації цього педагогічного процесу як провідні можна виокремити **цілі**, що перебувають у єдності із **засобами їх реалізації**. Наш підхід ми відобразили на основі логічно взаємопов'язаної низки компонентів: **технологія** \Rightarrow **програмування** (проектування, моделювання, конструювання за допомогою певних цілей – стратегія) \Rightarrow **процес системотворення**, за допомогою системотвірних компонентів (внутрішній, зовнішній, міждисциплінарний, горизонтальний, вертикальний синтези), \Rightarrow **систематизація** (комплекс тощо) \Rightarrow **проект системи як результат технології реалізації системи** (форми, методи, організаційні способи або методика навчання чи виховання) **педагогічна майстерність** \Rightarrow **педагогічна творчість** (нововведення в систему на основі індуктивно-дедуктивного підходу). Тобто **технологічний підхід**, на нашу думку, в реалізації програмованих цілей забезпечує програмована **ієрархія освітньо-виховних цілей** (конструктивна складова) та **система засобів реалізації** (процесуальна) (за С. Г. Карпенчук) [6].

Саме на цьому рівні педагогічної діяльності, народжуються нові цілі, проекти, відбувається обґрунтування і постановка цілей, здійснюється реалізація цільових завдань, корекція програмованого процесу, приймаються остаточні рішення.

Йдеться про технологічний процес у педагогічній діяльності, що характеризується **концептуальністю** (спирається на наукову концепцію, що ґрунтується на програмуванні освітньо-виховних цілей в просторі (по горизонталі)), тобто паралельно з граничними галузями наукових знань (соціологією, етикою, психологією), і в часі (по вертикалі – перспективна прогресія) на методологічному, теоретичному та організаційно-методичному рівнях, тобто внутрішнім та зовнішнім синтезом підходів до розвитку й виховання людини у всій її масштабності і прогресії, **системотвірністю** (у ній простежуються всі ознаки педагогічної системи: інтегрованість, таксономічна ієрархія, педагогічна логіка, цілісність); **керованість** (піддається можливості діагностики досягнення цілей планування, моделювання, проектування); **ефективність** (може бути прогнозована як така, що гарантує оптимальність у процесі досягнення прогнозованих результатів); **прогресивність** (характеризується новаторством, перспективністю, практичною орієнтованістю тощо) – тобто відповідає критеріям сучасного системотворення.

У цьому контексті необхідно моделювати систему мислительної діяльності студента, синтетичного мислення, як такого, що, на наш погляд, забезпечує реалізацію цього процесу.

Оскільки людина у всі періоди її вивчення переважно сприймається як певна цілісність, ідентична будові Світу, то й процес його осягнення нею (пізнання) обґрунтовувався на такій основі: природна людина світ відчуває за допомогою органів відчуття: зору, слуху, нюху, дотику, смаку; соціальна людина сприймає його, вивчає, аналізує тощо, як істота розумна. У цьому ж контексті виокремлюється її спроможність мислити й розуміти; людина духовна, творить на основі законів розвитку світу, загальнолюдських цінностей з орієнтацією на найвищі рівні досконалості аж до рівня Вищого Абсолюту – Вищий Розум, Духовність, Творчість. Одне слово, в мислительній діяльності виокремлюється природовідповідне мислення (працюють дві півкулі головного мозку – ліва і права), раціональне, властиве людині соціальній, яка переслідує за допомогою мислення відкриття, щоб забезпечити своє власне життя й життя суспільства (матеріалістичний підхід); творче – в прямому розумінні як таке, що властиве обдарованим, геніальним людям, які примножують духовні багатства

суспільства (художники, письменники, музиканти, скульптори, люди із різних сфер науки тощо) і в опосередкованому, як таке, що забезпечує творчий (нестандартний підхід) до різних видів діяльності, оновлюючи їх за рахунок нововведень, реалізації прогресивних ідей та новітніх технологій.

Навчання студентів технології мислительної діяльності – одне із завдань, що забезпечить наявність у них прагнення, потреби (мотиваційна сфера) пізнавати світ у його цілісності й виокремлювати його складники і, відповідно, асоціювати й аналізувати власну структуру із цією цілісністю, гармоніювати свій власний потенціал із загальнолюдським, а це, у свою чергу, спонукає до синтезу знань та їх інтегрування й у педагогічному контексті (узагальнення та використання світового педагогічного досвіду).

Наше завдання – запропонувати таку технологію професійної підготовки і навчання синтетичного мислення, щоб вона була досить загальною для конструювання процесу керування і самоврядування навчальної діяльності студентів з конкретними цілями професійно-творчого саморозвитку при використанні її іншими педагогами й в інших обставинах (при дотриманні виділених нами педагогічних умов) і досить гнучкою для обліку індивідуальних особливостей студентів, їхніх мотивів, інтересів, характеру і майстерності педагога, профілю закладу.

Таким чином, технологія формування синтетичного мислення у студентів педагогічного коледжу повинна мати варіативний і корекційний характер. Тому проблема пошуку і розвитку інваріантів мислення, його видів, педагогічного мислення в цілому, знаходження точок єдності високотехнічного розвитку із морально-духовним буде актуальною ще не одне десятиріччя, викликатиме ще не раз сумніви і спонукатиме до дискусій доти, доки антропологічний принцип не буде покладено в основу і не дотримано методологічного (зовнішнього, міжнаукового) синтезу у всіх сферах буття людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Федоряк Л. М. Удосконалення підготовки майбутніх вчителів на основі моделювання професійної освіти // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне: РДГУ, 2000. – Випуск 11. – С. 43-46.
2. Шрагина Л. И., Меерович М. И. Педагогика творчества: возможности ТРИЗ как образовательной технологии // Школьные технологии. – 1997. – № 1. – С. 35-47.
3. Войтов А. Г. Самоучитель мышления / Информ.-внедренческий центр "Маркетинг". – 2-е изд. – М., 2001. – 408 с.
4. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Акад. пед. наук України, ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К.: Магістр-S, 1998. – 199 с.
5. Литвиненко С. А. Діагностика готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації. – 2004. – Вип. 29. – Рівне: РДГУ. – С. 91-96.
6. Карпенчук С. Г. Технологія в контексті антропології та сучасного педагогічного системо-творення // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі. – 36. наукових праць. – Рівне: Волинські обереги, 2002. – С. 256-259.

Матеріал надійшов до редакції 17.12. 2008 р.

Семенюк-Іванюк Л. Ю. Развитие педагогического мышления как компонент технологии профессиональной подготовки будущего учителя.

В технологии профессиональной подготовки студентов выделяется проблема формирования синтетического типа мышления учителя (инвариантом педагогического мышления) как условия обеспечения в будущем эффективной педагогической деятельности и развития мыслительной сферы учеников начальной школы. Рассматривается вариативный и коррекционный характер синтетического мышления.

Semenyuk-Ivanyuk L.Lu. Development of the Pedagogical Thinking as Component to Technologies of the Training of the Future Teacher.

The problem of the shaping the syntetic type of the thinking of the students is singled out in technologies of the student training (the invariant of the pedagogical thinking) as condition of the provision to in the future efficient pedagogical activity and development of junior pupils' mental sphere. The variative and correctional character of the synthetic thinking are viewed.